

- ской экономической мысли. Эволюция буржуазной политической экономии (конец XIX – начало XX в.) / МГУ им. М. В. Ломоносова ; гл. редкол. : В. Н. Черковец (гл. ред.) и др. – М. : Мысль, 1989. – 605 с.
12. Ядчаров Я. С. История экономических учений : учебник / Я. С. Ядчаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 480 с. – (Высшее образование).
13. Автомонов В. С. Человек в зеркале экономической теории (очерк истории западной экономической мысли) [Электронный ресурс] / В. С. Автомонов. – Режим доступа : <http://ek-lit.narod.ru/books.htm>. – Название с экрана.
14. Кичко І. І. Особисті потреби: регулятивні механізми формування та забезпечення: монографія / І. І. Кичко. – Чернігів : Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці, 2010. – 258 с.

УДК 37.013.42

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТЛІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Л. М. Гасюк, кандидат педагогічних наук

Проблема виховання хвилює людство віками. До її розкриття зверталися вчені, психологи, педагоги, батьки і громадськість. Незважаючи на плідні теоретичні та практичні дослідження, значні методичні напрацювання через складність даної проблеми існує досить багато питань з приводу визначення, розвитку та виховання обдарованої особистості в сучасних умовах.

Спостереження науковців за поведінкою сучасної молоді в суспільстві викликають певну стурбованість за наше майбутнє. Як не прикро зазначати, але в різних дослідженнях відзначається, що цінність людського життя, як і його зміст, втрачають міцне підґрунтя. Розривається система виховання: серед молодих батьків досить занижений рівень культури взаємин; через засоби масової інформації пропагуються негативні способи людської поведінки; часті конфлікти дорослих, розрив наступності поколінь; сотні тисяч батьків вимушені виїздити за кордон і важкою працею заробляти гроші на проживання, а діти залишаються недоглянутими, без материнської і батьківської опіки. Загалом, досить часто відбуваються негативні події, тому що розпадаються сім'ї, виникає складна проблема належного виховання молодого покоління. Науковці вказують і на те, що кризові ситуації, застій явища в українському

суспільстві сьогодні, як і завжди в подібні історичні періоди, породжують попит на обдаровану особистість, котра нестандартно мислить, наділена сильною волею і колосальною працездатністю [2, с. 3].

У фундаментальних працях з народної, зокрема родинної педагогіки М. Стельмаховича, В. Скуратівського С. Бабишина, Г. Довженок розкриваються мета, завдання, принципи і методи українського народного виховання, вказується на залежність від потреб громадськості, об'єктивних законів суспільного розвитку.

З огляду на викладене, завданням даної статті є розкриття шляху, що веде до позитивних результатів виховання обдарованої особистості – звернення до традицій народної педагогіки, де міститься багато цінного, накопиченого віками досвіду поколінь. Адже передача всіх культурно-історичних традицій наступним поколінням завжди гарантувала вічність життя нації.

Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить про те, що в кожного народу, етносу історично склалася своя власна національна система виховання й освіти.

В епоху державного й духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і ви-

ховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної Української держави на світовий рівень.

Національні концепції вітчизняної освіти і виховання, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, головними завданнями вважають не лише виведення справи навчання і виховання з тієї глибокої кризи, в якій вона нині перебуває, а й докорінне реформування її, піднесення до вищих світових стандартів. Концептуальне осмислення провідних проблем національної освіти і виховання переконує в тому, що демократизація, гуманізація і гуманітаризація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народно-педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Однією з найважливіших педагогічних закономірностей є те, що в процесі формування особистості, а отже, і підростаючих поколінь, найефективніші способи пізнання – від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу інтелектуальності, освіченості та інтелігентності як складників духовності людини.

Національна система виховання постійно відтворює і поглиблює емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний компоненти свідомості рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовного потенціалу – найвищої цінності нації, держави. Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності й на цій основі – пізнання кожним самого себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї – всього людства, організацію самонавчання і самовиховання, найефективніших напрямів розвитку і самовдосконалення особистості.

Невипадково, досліджуючи традиційну народну культуру, науковці стверджують, що у світі земного буття кожна людина неповторна. А від природи вона має певне притаманне їй

обдарування, тобто від природи вона отримує всі ті людські властивості, що передаються їй у мить зачаття засобом кодифікації. Крім того, людина має ще й духовний шлях буття. Він характеризується набуттям і поглибленням певного досвіду від покоління до покоління [4, с. 63].

Кожна людина не є сама по собі у світі. Вона невіддільна від свого роду, народу і всесвіту загалом. Звідси, як указується в деяких працях, життя окремої людини не є лише джерельним потоком живого світла, але одночасно і живим віддзеркаленням безбережної ріки його. Людина ніби стоїть на перетині двох зустрічних течій, на перехресті земної і небесної сутностей, і є своєрідним виміром існуючого буття [4, с. 3].

Мудрі люди завжди прагнули до того, щоб людина спрямовувала свої устремління на необхідність пізнання своєї внутрішньої, невидимої течії буття: пізнання себе, свого роду, свого народу, своєї землі, інших народів і земель, всесвіту. І коли людина «пізнає себе» (Г. Сковорода), вона побачить свою дорогу в житті та дасть їй живе продовження і для своїх нащадків. У минулому наші пращури пізнавали себе і перед ними відкривалися таємниці буття, його першооснови. Вони свято вірили, що у витоках роду й народу віддзеркалена книга вічності. Тож, народження кожної окремої людини – це створення нового видимого світу буття.

Сучасна українська національна система виховання ґрунтується як на досягненнях рідного народу, його культурно-історичних традиціях, так і на кращих здобутках інших народів світу, ідеях і положеннях міжнародних документів Декларації прав людини (1947 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Декларації про державний суверенітет України та ін.

Усі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і, виховання. Матеріальні та духовні надбання пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллями мозку й енергією серця, теплотою і багатством душі кожного вихованця – господаря своєї долі, всієї країни, діяча історії і культури рідного народу. Рідна

народна і професійна культура, наука, духовність і кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний та загальнолюдський зміст освіти і виховання підростаючих поколінь.

Протягом віків наша молодь виховувалася у національному середовищі, зміст і форми функціонування якого відображають культурно-історичний досвід рідного народу. Національне виховання, яке гармонійно вписується в життєдіяльність рідного народу, поступово формує в підростаючих поколінь усі компоненти духовності, яка передається дітям від батьків, дідів і прадідів і поглиблюється, збагачується в умовах сучасного буття нації.

У процесі реалізації національного виховання повинна сформуватися така система основних компонентів духовного світу особистості [6]:

Національна психологія. Самобутність української національної психології обумовлена матеріальними чинниками, культурно-історичними обставинами (особливостями природи, території, економіки, культури тощо), природними особливостями українців (анатомічними, фізіологічними, генетичними та ін.). Психічні процеси (мислення, почуття, воля тощо) українця, росіянина, білоруса мають як спільні, так і відмінні ознаки. Батьки, вчителі, вихователі мають помічати і розвивати в кожній дитині національно-психологічні особливості. Потрібно пам'ятати, що недооцінка, нехтування усім багатством і розмаїтістю якостей, відтінків національної психології (темпом і способом мислення, перебігом емоцій і почуттів, особливостей мовлення тощо) збіднює психічне життя дитини, звужує світосприймання, стирає оригінальність світобачення.

Психологія українця – це психологія працюючого господаря, умілого хлібороба, захисника прав особистості й державної незалежності Батьківщини – України. Це психологія людини, яка вічно захищала сама себе, свою матеріальну і духовну спадщину, падала в нерівному бою, піднімалася, перемагала, і в години політичної незалежності України сягала вершин людської цивілізації.

Історично відповідальна місія батьків, педагогів, громадськості – знати національну психологію і формувати її в кожній дитині.

Національний характер і темперамент. Вони формувалися протягом віків. Усім ладом і способом життя, своїми культурно-історичними традиціями, які мають поєднатися з минулим досвідом. Народ виховує в підростаючого покоління самобутній національний характер і темперамент. Вічне правдошукання, гостинність і щедрість, ласкавість і доброзичливість, пісенність і музичність, працьовитість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, свободолюбність і душевне багатство – лише деякі типові якості відомого в цивілізованому світі українського національного характеру.

У навчально-виховній роботі педагог повинен враховувати, що національний характер і темперамент багатьох українців мають деякі нашарування, які історично не притаманні їм і виникли під впливом чужорідних факторів, політичних віянь і установок, ідеологічних догм, привнесених ззовні. Такими нашаруваннями (тимчасовими в історії розвитку народу) у частини українців є: неповага до рідної мови, відчуття національної неповноцінності, недостатнє відчуття єдності людей і своєї нації, соборності всіх українських земель, примиренність і терпеливість до явищ, які порушують цілісність, згуртованість народу, принижують його духовні, культурні цінності.

Історична місія батьків, педагогів, усієї громадськості – сприяти створенню таких суспільно-політичних умов і виробляти в молоді таку громадянську позицію, які б не руйнували національний характер, а всіляко його підтримували, зберігали і розвивали.

Національний спосіб мислення. Українська система виховання спрямована на те, щоб підростаюче покоління оволодівало усім багатством і різноманітністю засобів та прийомів мислення народу. Національна психологія, характер, свідомість і самосвідомість та інші складники духовності народу, трансформуючись у мисленні юнака чи дівчини, визначають їх самобутність, неповторність. У виховній роботі педагог повинен брати до уваги, що український народ, як інші народи, пізнає дійсність під поглядом, який обумовле-

ний як природою самих українців (їх анатомо-фізіологічними особливостями та ін.), так і природою, економікою, видами господарської діяльності на тій території, де споконвіку живуть представники українського народу. Завдяки цьому специфічному погляду, способу мислення, творче бачення світу українським народом значною мірою відмінне від творчого осмислення дійсності іншим народом.

Глибоко оволодіваючи результатами мислительної діяльності своїх батьків, дідів і прадідів, українська молодь поступово опанує тим способом мислення, який матеріалізований у цих результатах (пам'ятках історії та культури, виробках мистецтва, художніх творах тощо).

Національний спосіб мислення української молоді успішно формується засобами етнопедагогіки рідного народу, в тому числі народної дидактики, математики, біології, астрономії, метеорології та інших галузей народних знань.

Народна мораль, етика. Національна система виховання забезпечує глибоке осмислення кожним вихованцем народних моральних та етичних ідей, положень, правил, принципів, поглядів. Народна мораль найкраще засвоюється у процесі безпосереднього залучення молоді у працю, побут, дотримання традицій, звичаїв, обрядів. Мораль народу (совість, правдивість, гідність, справедливість, чесність тощо) пронизує всі грані життя, вона є його сутністю.

Батьки, педагоги повинні враховувати те, що народ завжди надає пріоритетності моралі перед усіма іншими сферами, факторами життя. За народною мудрістю кожна людина має визнавати вищість, верховенство моральних знань (ідей, норм, принципів), підпорядкованість їм інших галузей, видів знань (політичних, ідеологічних тощо). Національна система виховання реалізує моральні цінності – людяність, доброту, милосердя, співпереживання як найвищі духовні надбання рідного й інших народів. Народна виховна мудрість стверджує, що у всіх справах і вчинках найголовнішим є моральний аспект, критерій. Моральна зрілість юнака чи дівчини є тим найголовнішим критерієм, який дозволяє їм практично реалізувати, за власним вибором, політичну плат-

форму чи ідеологію певної партії, громадсько-політичної організації. Морально незрілі, але заполітизовані і заідеологізовані представники молоді можуть бути соціально небезпечні.

У процесі відродження і утвердження національної системи виховання відновлюються принципи, норми народної моралі, яка за своєю суттю є загальнолюдською.

Народна естетика. Вона найтісніше пов'язана з народною мораллю. Національна система виховання історично виникла й утверджувалася в гармонійному взаємозв'язку з ідеями, принципами народної естетики. Народ завжди прагнув будувати своє життя, культуру, побут, дозвілля за законами краси. Відчуття і розуміння краси також має національний характер. Виховуючи в студентів народні естетичні погляди, смаки, педагог пояснює, що, наприклад, лад, будівництво та влаштування українського житла, садиби має традиційний національний естетичний колорит. Усе в українській хаті має національний естетичний колорит, у який може гармонійно вписуватися, наприклад, художня картина живописця – представника іншого народу.

Ґрунтуючись на народній естетиці, українська система виховання передбачає формування в молоді красивої поведінки, привабливого стилю життя, доброзичливого ставлення до людей, умінь власноручно вишивати одяг, готувати смачну їжу за народними рецептами тощо.

Оволодіваючи серцем і розумом молоді, народна естетика пробуджує в неї внутрішні сили, надихає на добрі справи, запалює оптимізмом, стверджує любов, віру і надію як найважливіші складники духовності.

Народна правосвідомість (народна правотворчість, законотворчість, звичаєве право). У національній системі виховання формування правосвідомості посідає чільне місце. Народ завжди жив і живе за законами добра і краси, правди і справедливості, гідності і милосердя.

У народних громадах, товариствах, інших об'єднаннях, у суспільстві в цілому верховенство завжди належало народній моралі, яка в свідомості народу мала статус і значення закону життя, діяльності й поведінки. У виховній роботі педагог домагається глибоко-

го усвідомлення учнями чи студентами того, що народне право, звичаєве право ґрунтується на національних і загальнолюдських моральних ідеях, нормах. Громадська думка, народна духовність утверджують закони життя (принципи, правила, вимоги тощо), в основі яких – високі норми, ідеї народної моралі. В процесі розвитку суспільства справедливі юридичні закони виникають на основі народної моралі. Тому порушення моралі і законів у народі вважається найтяжчим злочином, гріхопадінням, святотатством.

Народне звичаєве право справедливе, хоч інколи і жорстке: згадаймо присуд батька, вірного народним традиціям і звичаям, який виганяє з дому Катерину, свою дочку, що необачно порушила народну мораль, народні неписані закони цнотливості, чистоти, порядності (поема «Катерина» Т. Г. Шевченка). Народна правотворчість щодо її порушників була жорсткою, але в її основі – глибока людяність, спрямована на збереження гідності, честі окремої особистості, високого благородства, кохання, материнства як суспільних явищ, гуманного виховання молоді, утвердження у віках моральної чистоти народу, нації.

Народна правосвідомість завжди утверджувала право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання, житло тощо. В останні століття і десятиліття народна правотворчість, правосвідомість значно ослабла. Загрозливих масштабів набули скептицизм, цинізм, лицемірство, двоєдушність щодо законів та їх дотримання.

Народну правосвідомість відроджує національна система виховання, яка є надійною за-

порукою будівництва суверенної української правової держави [5].

Отже, традиційна спадщина народної педагогіки надзвичайно багата, її використання у вихованні обдарованої молоді матиме плідні результати і в умовах сьогодення.

Глибоке знання і практичне продовження традицій, звичаїв і обрядів створює той національний колорит, ту цілісну культурно-історичну життєдіяльність, національну самобутність, яка є могутнім стимулятором творчості народу, невичерпним джерелом його мистецької, культурної діяльності; оригінальним внеском народу в світову історію, у взаємозбагачення культур, духовності народів світу; фундаментальною природовідповідною основою виховання підростаючих поколінь, створення національної системи виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко В. М. Етнопсихологія : навч. посіб. / В. М. Павленко, Таглін С. О. – К. : Сфера, 1999. – 408 с.
2. Сарапулова Є. Виховання обдарованої дитини / Сарапулова Є. // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 3–4.
3. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
4. Ткач М. М. Дерево роду / М. М. Ткач. – К. : МПП «АНФАС», 1995. – 112 с.
5. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Львів : Фенікс, 1994. – 608 с.
6. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки : метод. рек. / укл. С. К. Стефанюк. – К. : ІСДО, 1995. – 176 с.